

שצורתה היא השכל כמבואר ברמב"ם (יסודי התורה ד,ח) עיי"ש. על כן עלינו להתאמץ להשתלם באהבת עצמו מבשרך לא תתעלם, שתהיה אהבה אמיתית ותמידית בלא שום העלמה כלל וכלל, לאהוב את הגוף ואת הנשמה...'. (מתוך לקט שיחות מוסר לגרי"א שר, ח"ב עמ' תקכג. וע"ע בקונטרס 'שלוש עשרה אהבות' לר"י גינצבורג שליט"א).

*

והנושא את בת אחותו' —

'בחפזון הרניי מאשר שאלתו ועצה בענין הזווג של בת אחותו, זאת אומרת אחי אשתו עם בתכם תחי', ועומד כנגדכם צוואת רבינו יהודה החסיד, ולאידך נגד זה ש"ס מפורש יבמות ס"ב ע"ב שהוא מצוה, וכמבואר ברמב"ם פ"ב הי"ד מאיס"ב, וברמ"א אה"ע סי' ב' ס"ו וסי' ט"ו. ושאלת כ"ת חצי תשובה או רובה, כי לא הניח דבר גדול וקטן מספרי אחרונים המצדדים לכאן ולכאן, אבל הצד השווה שדעת תורה נוטה שאין להוציא פשטות הש"ס והראשונים שהוא מצוה ממש, ודברי קדוש הדורות הר' יהודה החסיד זי"ע צריכים ישוב, או דנאמר רק לזרעו, או כאחד הדרכים שהציע כ"ת בשם הפוסקים. ולו יהא שהוא ספק יכריע בודאי פשטות הש"ס שהוא בגדר מצוה, בפרט דאיכא תורה וזכות הרבים דמגיין. ועיין כעין זה פסחים מ"ט ע"א. ובצירוף הסכמת גאונים וצדיקים גם אנכי עני מצטרף שאם מן השמים הוא לטובה טבי הוא וטבי להוי, ויזכו לדורות כשרים וצדיקים'. (שבט הלוי ח"ט רנב)

דף סג

'אעשה לו עזר כנגדו' — 'זכה' — עוזרתו, לא זכה — כנגדו' —

'זכה' בכל מקום הוא לשון הזדככות. כשהאדם איננו מזוכך, הרי האשה 'עזר' לזיכוכו על ידי זה שהיא 'כנגדו'. (עפ"י ספרים. וע' מי השילוח — בראשית; שכינה ביניהם, ועוד).

(ע"ב) 'מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה ומוציא אני מר ממות את האשה. אמר ליה: כגון מאן? — כגון אמך...'. — ואין באמירה זו משום לשון הרע, מפני שכבר נתפרסם ענינה לרבים, ובכגון זה כל שהמספר אינו מתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר, אין בו משום לשון הרע (כדברי הרמב"ם — דעות ז,ה).

וכן יש לפרש בסמוך, במנהג בני מערבא לומר לנושא אשה 'מצא או מוצא' — כי הלא אשה רעה שאפשר לומר עליה 'מר ממות', כרגיל כבר נתפרסם טבעה באפי תלתא לפחות, וכיון שכן הבעל שמספר אחר כך ענין רעתה ואינו מתכוין להעביר הקול, אינו עובר משום איסור לשון הרע. (קשה לפי"ז, אם רעתה ידועה מדוע לקחה. וגם מה מקום לשאלת 'מצא או מוצא' אם הדבר ידוע. ויש לפרש באופן אחר, שאין כאן שאלה על תכונת האשה עצמה, אם היא טובה או רעה, [והלא חייבים לשבחה ולהכבדה על בעלה ואפילו לשנות מן האמת ולומר כלה נאה והסודה (ע' פ"ב דכתובות), וכיצד שואלים אותו שמא רעה היא, ומצפים שיאמר להם שאשתו שנישא לה זה עתה היא מרה ממות]. אלא השאלה היא על טיב הקשר וההתאמה שביניהם, האם 'מצא טוב' — כלומר האם מציאתו מציאה טובה בשבילו ודעתו נוחה ומיזשבת, או מציאתו קשה היא לו כעת. וע"ע בסמוך פירוש נוסף באמירת בני מערבא). עוד יש לומר במעשה דרב יהודה, שהבן הלא הכיר טבע אמו, וכוונת שאלתו 'כגון מאן' היא עד היכן נקרא אשה רעה, וכשהשיב כגון אמך כוונתו למיסבר קראי ולא לגנותה, והרי זה דומה למי שמכוין לתועלת בדבר שהוא אמת, שמותר. (עפ"י חפץ חיים הלכות לשה"ר כלל א, ב'באר מים חיים' ג).

'כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין...' — פירוש, נסתמין. ואם יעשה שוב עוון, אז חוזרים ונפתחים. (אור לציון. וע"ע בספר שכינה ביניהם לר"י גינצבורג שליט"א, בראש הספר).

'נתנני ה' בידי לא אוכל קום — אמר רב חסדא אמר מר עוקבא בר חייא: זו אשה רעה וכתובתה מרובה' — מכאן [ומעוד מקומות] ראייה שאין אדם רשאי לגרש את אשתו, אם אין בידו לפרוע כתובתה. (תשב"ץ ח"ג רכג)

'אשה רעה צרעת לבעלה...' — רמז לדבר: וכתב לה ספר כריתות — סופי תיבות בהרת. והיא ההופעה היחידה בתנ"ך של סופי תבות 'בהרת'. [ראשי תבות 'בהרת' אין כלל]. (מתוך 'נפלאות מתורתך' עמ' פח — עפ"י רבנו אפרים).

'אמר להן בן עזאי: ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים' — יש להבין טעמו של בן עזאי, הלא מצוותו לא תתקיים על ידי אחרים, וכל המצוות כולן אינן נדחות מפני תלמוד תורה, כשאי אפשר לעשותן על ידי אחרים, קל וחומר למצוה רבה זו של פריה ורבייה? בשלחן ערוך לבעל התניא (הל' תלמוד תורה ג, א בקונטרס אחרון) פירש (עפ"י דברי הרמב"ם) שטעמו של בן עזאי משום 'עוסק במצוה פטור מן המצוה', ואף על פי שלא נאמר כלל זה בעוסק בלימוד, שהרי התורה כולה ניתנה כדי שיקיימוה, יש לחלק בין מצות ידיעת התורה, שמוטל על כל אדם מישראל לדעת את התורה כולה, ובין מצות לימוד תורה. והיינו, מה שחייב אדם להפסיק מלימודו כדי לקיים את המצוה, זה דוקא בביטול מלימוד התורה לשעה, אבל אם על ידי המצוה יודע בנפשו שימנע מידיעת התורה, משום ה'ריתיים שבצוארו', מותר לו להיבטל מן המצוה משום כך.

אמנם, מ'עצת חכמים המורים לאדם דרך ישרה שיבור לו' אין לו ליבטל ממצות עשה ד'פרו ורבו' אלא ישא אשה ואחר כך יעסוק כל ימיו בתורה כפי הפנאי שבידו, ואעפ"י שלא יוכל לעסוק בה הרבה, מחמת הטרדה, הרי בלאו הכי גם כן לא יוכל לירד לתכלית העיון, ולכן אין לו ליבטל ממצות עשה המוטלת עליו בשביל הלימוד שאין לו קץ וסוף. ומ"מ אין איסור בדבר, כאמור. עד כאן מדברי הגר"ז מלאדי. דרך אחרת בבאור טעמו של בן עזאי, מובא מהג"ר אלחנן וסרמן (קובץ שיעורים ח"ב יט, ג), וזו לשונו: 'ונראה דבאמת כי האי גוונא אינו פטור ממצות פריה-ורבייה, אלא דנחשב כאנוס בביטולה, כלשון הרמב"ם 'אין בידו עוון'. והיינו, דבן עזאי היה דבוק כל כך בתורה, שלא היה יכול להסיח דעתו ממנה לדבר אחר'.

וכן מובא בספרים לדייק מלשון 'ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה' שלא היה יכול אף מבחינת המציאות לישא אשה ולהוליד בנים. וכן צידד ב'ערוך השלחן' (אה"ע א, יד): 'שלא היה יכול לפרוש מן התורה כלל וכלל, ואפשר היתה סכנת נפשות אם היה פורש מן התורה'.

(וצריך לפרש לפי זה, מה שאמר 'אפשר לעולם להתקיים ע"י אחרים', שמשמע שלולא זאת היה מוליד, והרי אנוס הוא — אלא שלולא שאפשר לעולם להתקיים וכו' לא היה נכנס מלכתחילה למצב זה, ועתה שאפשר לו, אין לו להמנע מלכתחילה מלהיות בגדר 'אנוס' בדבר).

הריטב"א מביא בשם התוס' (לא נמצא לפנינו) שאין בדורות הללו מי שנפשו חשקה בתורה ושאינו בו שום הרהור כבן עזאי. אמנם בשולחן ערוך (אה"ע א, ד), הביא להלכה את דברי הרמב"ם לפטור מפריה ורבייה את השוגג בתורה כבן עזאי. וכבר כתב הט"ז שם לדייק ממה שכתבו הרמב"ם והשו"ע שהעושה כבן עזאי 'אין בידו עוון', שלכתחילה אין לעשות כן (ונ' שכוונתו שאין זה מעצת החכמים, כמוש"כ בשו"ע הגר"ז). ובפרט בדורותינו אנו, כמו שכתב בערוך השלחן (אה"ע א, יד): 'אמנם פשיטא שמדריגה כזו אינו מצוי כלל וכלל, וגם בזמן חכמי הש"ס היה בן עזאי אחד ואין שני לו. והרי"ף לא הביא זה כלל'. (וע"ע בסוף ספר מחנה ישראל להח"ח ז"ל; שו"ת שבט הלוי ח"ג קעג).

‘ככתבם וכלשונם’

‘כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם’ — זיקרא את שמם (לשון רבים) אדם (לשון יחיד) — בא הכתוב ללמד שאינו נקרא אדם אלא לאחר שנשא אשה. לא נשא אשה — אינו אדם. האדם מתחילת ברייתו שלם נברא. לאחר ברייתו נטל הקב"ה צלע אחת מצלעותיו, עשהו חסר לשעה, את הצלע בנה לאשה ויצו עליהם את הדבק, והיו לבשר אחד. מצאו זה את זה — חזרו לשלמותם ושוב נקראים אדם כבתחילה. לכך בנה הקב"ה את האשה מאחת מצלעותיו שלו, ולא בראה בריה לעצמה — כדי שיהא הדבק ביניהם דבק טוב, דבק אמת, דבק שבטבע, שני גזעים שיונקים משורש אחד ואי אתה יכול להפריד ביניהם ולשתול זה במקום אחד וזה במקום אחר. דבקותם — היא טבעם מהותם ושמם. לפיכך זה שמחליט על הפירוד בין הדבקים ואינו נושא אשה לעולם, הרי עקר עצמו מטבע ברייתו ויצא ממהותו והפסיד את שמו. נראה כאדם ואינו אדם, שלפי מהותם נקראו השמות לבריות, ולא לפי חזותם ומראם. והאדם, יצור כפיו של הקב"ה, זה שמו זה יעדו להעמיד תולדות ולברוא עולמות'. (מתוך 'איש וביתו' פרק שני).
ע"ע במועתק לעיל סא מהמשך-חכמה.

‘כל אדם שאין לו אשה אינו אדם... כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם’ — ‘... גם מקומו של האדם הוא חלק ממנו, ומקומו של האדם הוא הקרקע. הוא מקום גידולו ומקום עבודתו. מהו ענין מקומו של האדם לגבי עבודתו יתבאר בע"ה בפרק ז. כאן נעמוד על קשר האדם אל הקרקע. ר' אליעזר כרך שתי האימרות ביחד, זו של 'מי שאין לו אשה' וזו של 'מי שאין לו קרקע', מפני שיש קשר פנימי ביניהם. אין שלימות קומת האדם בלי אשה, וכן אין שלימות קומתו בלי קרקע. תמיד הזהיר אותנו מרן ר' ירוחם זצלה"ה על היסוד הגדול בעבודה: 'רק לא לטפס לשמים' (בלשונו: 'נאר ניט קריכן אין הימעלו!'). לאזהרה זו יש משמעות עמוקה: כל הנכנס לעבודת השם ברגש חזק, נכסף לקרבת הבורא ולהשגה גבוהה; 'עבודה' היא בעיניו: השתפכות הנפש בתפילה והתמסרות ללימוד תורה. מעשים של דרך ארץ וחסד נראים לו כביטול תורה. עלול הוא להתעלם ממצבו האמיתי, מגופו וכחותיו, מביתו וסביבתו וחיוביו כלפיהם. עבודה כזאת היא 'טיפוס לשמים', והיא לא תצליח. ברגעיו הנעלים ביותר אין לאדם לשכוח שהוא עומד על הקרקע וכי עולמו הוא עולם המעשה, ויתכן כי הקירבה הגדולה ביותר לבורא משיג אדם דווקא במעשה יבש של ריצה לאיזה חסד או התמסרות לאיזה דבר-מצוה שכל המחשבה נתונה בה לביצוע יעיל, בלי כל אפשרות של מחשבות גבוהות...
הן, מי שאין קרקע מתחת רגליו אינו אדם'. (מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' כו)

‘אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל’ — ‘התורה היא מפת העולם כמו שאמרו בבראשית רבה (ר"פ א)... וכן ישראל [שהם ואורייתא חד...]. שבכל דור הם מפת העולם באותו דור, כפי ההתחדשות שבנפשות מישראל בכל דור, כן התחדשות העולם באותו זמן, וכמו שאמרו ביבמות אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל, וכמו שהנפשות משתנות מדור לדור כן התורה, והיינו התורה שבעל פה שמתחדש בכל דור חדשות על ידי חכמי ישראל, ועל פיהם נתחדש גם כן ענינים בעולם, וממצב העולם בכל דור נוכל להתבונן על מצב נפשות ישראל שבדור, וכן על מצב התורה שבפיות תלמידי חכמים האמיתיים שבאותו דור...'. (צדקת הצדיק המלא — צ. וע"ש עה).

'... כי כאשר אחד מישראל מחדש איזה דבר בחכמת התורה שהיא חכמת הש"י, חכמה זו מתפשטת בכל עלמין, וגם בעולם הגשמי מתחדש כנגדה איזה דבר חכמה שבעניני עולם הזה הנמשך על ידי חכמה זו שנתחדשה בתורת ד' ועבודתו יתב' ויוכלו לקולטה חכמי אומות העולם שבאותו הדור ולחדשה, ויחשוב הרואה שהם חידשה.

ושמעתי כי מסכים לדבריי אלו הוא מאמר ז"ל פרק הבע"י, אפילו ספינה הבאה מגליא לאספמיא אין מתברכת אלא בשביל ישראל, ושכן הגיד אחד קדוש, כי גם מיני אריגות בגדים שונים המתחדשים מידי יום בא על ידי מה שמחדש איזה נפש מישראל איזה דבר בעבודת ד', וזה דבר מבורר אצלי ונתבאר אצלי בכמה מקומות ואין להאריך בו כאן. וגם ריבוי שבאומות העולם בא רק ע"י מעללי ישראל, וכידוע דעל ידי זיווגים וכדומה נוצרים נשמות הגרים, וכן ע"י מעללים רעים הוא יצירת נפשות העכו"ם...'. (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 191).

ע"ע: מי השלוח — שופטים עה"פ ואבלת.

(ע"ב) 'במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא...'

'... אף על פי שאמרנו שהכל מן האשה, כל אדם שיש בו יראת שמים בלבו ומח בקדקדו, יש בידו להטות לטובה את לב אשתו, אפילו קשה היא. וכן אדם שלבו רע, שכלו מעוות ומנהגיו רעים, יש בידו להטות חס ושלום את לב אשתו מטובה לרעה, אפילו צדקנית היתה מתחילתה. אין הדבר תלוי אלא במוז האדם ובחוק רצונו ובמשקל הזכות או החטא של מי שבא לזכות או חלילה להחטיא את זולתו.

לפיכך נאמר בתלמוד: בארץ ישראל היה מנהג כשאדם נשא אשה אמרו לו 'מצא או מוצא'. כלומר שני פסוקים אמר שלמה המלך על האשה. הפסוק האחד מצא אשה מצא טוב, והשני ומוצא אני מר ממות את האשה. אדם שנושא אשה חרשה אומרים לו: בידך הדבר שתהא אשתך לך מצא או חלילה מוצא — ואתה שים עינך ולבך על מעשיך והתנהגותך, וכפי מעשיך תתקרב אשתך אלי או חלילה תתרחק ממך. (מתוך איש וביתו פרק שמיני. וע' גם ברי"ף ובענף יוסף על עין יעקב — בברכות ח; 'שכינה ביניהם' א.

ואולם פשוטו של המאמר הוא בירור מקחו, איזו אשה עלתה בגורלו — ע' ילקוט שמעוני משלי תתקנח, וראה לעיל).

'בעון חיים מתים מתחטטין' —

'... ולבסוף עלי להזכיר כי עלינו לפשפש במעשים על תופעה המצעירה הזאת של נוול המתים, כי כבר הורו לנו חכמינו ז"ל ביבמות ס"ג ע"ב... ומבואר שם בגמרא ובחדושי אגדות מהרש"א דהוא בעון ששמחים במקום דאסור לשמוח ע"כ בא להם הצרה הזאת צער גלגולי עצמות של ידידיהם — והחי יתן אל לבו'. (מתוך שבט הלוי ח"ח רס, ט)

ואסור לאדם לשתות שום דבר שיעקרהו, כדי לעסוק בתורה. אבל לבטל ממנו תאוה והרהור — שרי ואריך. וכן שמעתי בשם רבינו הגדול ז"ל, שאם קיים מצות פריה ורביה חשקה נפשי (אולי צ"ל: 'חשקה נפשי') בתורה לגמרי, ורוצה לשתות או לאכול דבר של עיקר, כדי שלא יתבטל מתורתו, שהוא מותר, דההיא דר' יהושע (שמצוה להעמיד בנים גם בזקנותו) — מצוה דרבנן היא, ובכי הא שרו רבנן. וטעמא דמסתבר הוא. ושמעתי על גדולים שעשו מעשה זה בעצמו [נדצ"ל: בעצמן]. (ריטב"א. וע' פתח עינים להרחיד"א — שבת קיא)